AN ORİENTALİST PERSPECTİVE ON THE NOVEL CALLED FELÂTUN BEY AND RÂKIM EFENDİ

Yeşim Özden
ORCID: 0009-0004-8334-2336
International Balkan University
Turkish Language and Literature, Master Degree Student
ozden.yesim@ibu.edu.mk
Türkiye

ABSTRACT

The novel Felâtun Bey ile Râkım Efendi, written by Ahmet Mithat Efendi was published in 1985. It is among the remarkable works adapted to the novel by taking the subject of the ‘‘dandy’’ type in Turkish Literature of the Tanzimat Era. The dandy that the ‘‘Westernization’’ effort of the Ottoman period presented to our social life; Despite conscious Westernization, it is representative of people who degenerately desire Westernization. The data on the domain of the degenerate culture in question not only show that the Ottoman Empire could not be aligned with the traditional Eastern structure, but also reveal that it stood in this structure as a trust. In this work, Ahmet Mithat Efendi wants to draw attention to Felâtun Bey, who cannot grasp the essence of Western civilization and only tries to apply it formally. He puts, Râkım Efendi, who has the opposite character of Felâtun Bey, against his character. These two contrasting features are examples of the ‘‘Romanticism’’ movement. It is a movement that emerged to react to classicism. Contrary to the principle of foresight and reason put forward by the Classicism movement, Romanticism turned all the theories of classical teaching into the foreground by emphasizing the feeling and imagination. The character of Felâtun Bey; He is a pretentious, snobby type who tries to live according to the customs and lifestyles of the Western Franks. Due to its bad aspects, it is also in a bad situation towards the environment. With the death of his father, he squandered the inheritance left to him. Another character of the novel, Râkım Efendi, in a way reflects Ahmet Mithat Efendi’s own identity. It is the portrait of an Ottoman gentleman, who is determined, gentle, respectful and always improving himself, idealized by the author and adapted into his novel.

Keywords: Turkish Literature, Tanzimat Era, Romanticism, Westemization, Westem Franks, East

FELÂTUN BEY İLE RÂKIM EFENDİ ADLI ROMANA ORYANTALİST BİRBAKIŞ AÇISI

Yeşim Özden
ORCID: 0009-0004-8334-2336
Uluslararası Balkan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,Yüksek Lisans Öğrencisi
ozden.yesim@ibu.edu.mk
Türkiye

ÖZET

Ahmet Mithat Efendi'nin kaleme aldığı, Felâtun Bey ile Rakım Efendi romanı, 1985 yılında yayımlanmıştır. Tanzimat devri Türk Edebiyatı'nda "züppe" tipini konu alarak, romana uyarlanmış dikkat çekici eserler arasındadır. Osmanlı döneminin "Batılılaşma" gayretinin sosyal yaşantımıza sunmuş olduğu züppe; bilinçli Batılılaşmaya karşın, dejenere olarak Batılılaşmayı arzulayan insanların temsilcisi niteliğindedir. Söz konusu bu kültürün etki alanına dair veriler, Osmanlının geleneksel Doğu yapısıyla uyumlanamadığını göstermekle beraber, bu yapıda emanet sûretiyle durduğunu da gözler önüne sermektedir. Ahmet Mithat Efendi bu eserinde Batı medeniyetini özüyle kavrayamayıp, sadece şeklen uygulama gayretinde olan Felâtun Bey'e dikkat çekmek istemektedir. Felâtun Bey karakterinin karşısına onun zıttı bir karaktere sahip Râkım Efendi'yi koyar. Bu iki zıt özellik, "Romantizm" akımına örnektir. Klâsisizm'e tepki amacıyla ortaya çıkmış bir akımdır. Klâsisizm akımının ortaya koyduğu feraset ve us ilkesinin aksine Romantizm, hissiyatı ve imgelemeyi ön plana çıkarak klâsik öğretinin tüm kuramlarını alt üst etmiştir. Felâtun Bey karakteri; Batılı Frenkler'deki töre ve yaşam şekillerine göre yaşamaya çalışan, özentili, züppe bir tiptir. Kötü yanları nedeniyle çevreye karşı da kötü duruma düşmektedir. Babasının ölümüyle kendisine kalan mirası pervasızca tüketmiştir. Romanın bir diğer karakteri olan Râkım Efendi ise bir nevi, Ahmet Mithat Efendi'nin kendi kimliğini yansıtmaktadır. Azimli, efendi, saygılı ve kendisini daima geliştirmekte olan, yazarın idealize ederek romanına uyarladığı, adetâ bir Osmanlı beyefendisinin portresidir.

Anahtar Kelimeler:Türk Edebiyatı, Tanzimat Devri, Romantizm, Batılılaşma, Batılı Frenkler, Doğu

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN AMACI

Felâtun Bey ile Râkım Efendi romanı; izleği üzerinden oryantalizm akımını oryantalist bir bakış açısıyla değerlendirirken, akımın döneme ve romana yaptığı etkiyi mercek altına almaktır. Ayrıca roman hakkında, romanın okuyucuları tarafından en doğru analizin yapılabilmesi ve okuyucuların, Oryantalizm'in genel hatlarıyla ilgili bilgi kazanabilmelerini amaç edinmiştir. Bu bağlamda, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için oryantalizm hakkında kısa ve öz bilgi vermenin çalışma açısından yararlı olacağı düşünülmüştür.

Oryantalizm veya Şarkiyatçılık

> Yakın Doğu ve Uzak Doğu toplumlarının, kültürlerinin, dillerinin ve halklarının incelendiği Batı kökenli araştırma alanlarının tümüne verilen isimdir. Sanat tarihi, edebiyatı ve kültürel çalışmalarda, Oryantalizm, Doğu dünyasındaki yönlerin taklidi veya tasviridir. Bu tasvirler genellikle Batılı yazarlar, tasarımcılar ve sanatçılar tarafından yapılır. Özellikle, daha spesifik olarak "Orta Doğu"yu tasvir eden Oryantalist tablolar (Kabbani, 2008, s. 224).

"Oryantalist kavramı, zaman içerisinde ne gibi değişimler geçirmiştir? Bu değişimlerin zemininde yatan etmenler nelerdir? Değişime yönelik eleştiriler var ise kaynağı nedir? Eleştiriler kimler tarafından ve ne şekilde yapılmıştır?" Sorularının yanıt bulduğu araştırma verileri, menşei olan kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki:

> (…) Bu terim 1. ve 2. Dünya Savaşları sonrasında Batılı devletlerin modern Batılı sosyal bilim ve tekniklerinden yararlanarak Doğu'yu ve Doğu devletlerinin emperyal amaçlar üzere tetkik altına alınması olarak değerlendirildi. 1973 yılında-yine ilk kongrenin yapıldığı şehir olan-**Paris'**te düzenlenen **29. Uluslararası Oryantalistler Kongresi'**nde, Oryantalist teriminin artık resmi olarak kullanılmamasının kararı *–karşı çıkanlar olmasına rağmen-* alındı. Ayrıca Kongre'nin adının da "Kuzey Afrika ve Asya Konulu Uluslararası Beşeri Bilimler Kongresi" olarak değiştirilmesi uygun görüldü.
>
> Oryantalizme yönelik eleştiriler **Edward W. Said'** in Oryantalizm başlıklı çalışmasıyla ağırlık kazanmıştır. Said, bu çalışmasıyla oryantalizme yeni anlamlar kazandırmıştır. Said, **M. Foucault'**yutakip ederek, oryantalist bilgi ile emperyalist, ekonomik ve politik güçler arasında bir bağlantı kurmuştur.
>
> Said'in oryantalizm üzerine kazandırdığı olumsuz nitelikleri reddeden görüşler olmuştur. **Jon M. MacKenzie** oryantalizmi; Doğulu kültürel formların incelenmesi, Doğu'ya ziyarette bulunan araştırmacıların eldekileri, ağırlıklı olarak Doğu'nun sanat eserlerinin incelenmesi, egzotik kültüre duyulan merak ve hayranlık sonucu ortaya çıkan bilim olarak görülmüştür. Mac Kenzie; terimi bu anlamlarından uzaklaştırıp, emperyalizmle bağdaştıran, ona negatif anlamlar yükleyen Said'e sitem etmeyi de ihmal etmemiştir.
> Oryantalizmin bilimsel merak kaynaklı olduğunu, bilinmeyen olarak nitelendirilen ve gizemini koruyan Doğu'nun dillerini, kültürlerini araştıran disiplin olduğunu savunan kesim olmuştur. Bu kesim, araştırmalarını objektif bir metotla yürüttüklerini savunsalar da yaptıkları çalışmalarda Batı'nın Doğu üzerindeki maddi/manevi sömürgecilik faaliyetlerini görmezden gelmişlerdir.
>
> Edward Said, oryantalizmi "**hepsi biribirine dayalı birçok şey**"olarak anlamakta ve eserinde şöyle tanımlamaktadır:
>
> *Oryantalizm Doğu ile Batı arasında ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayalı bir düşünüş biçimidir.(...) 18.yy. sonlarını kabaca belirlenmiş bir başlangıç noktası olarak kabul edersek, Oryantalizm Şark ile uğraşan toplu bir müessesedir; yani Şark hakkında hükümlerde bulunur, Şark hakkındaki kanaatleri onayından geçirir, Şark'ı tasvir eder, tedris eder, iskan eder, yönetir; kısacası 'Doğu'ya hakim olmak, onu yeniden kurmak ve onun amiri olmak için 'Batı'nın bulduğu bir yoldur.*

Bu araştırmalardan çıkarılacak sonuçlardan biri, Doğu medeniyeti verasetindeki tarihi bütünlüğün oluşumunun değişim göstererek, yaşadığımız döneme kadar ulaştığı yönündedir. Bir diğer çıkarım ise Oryantalistlerin çalışmalarının verimi, belirleyiciliğinin değil de gayelerinin bir ürünü olduğudur.

Toplumsal evirilmede yeni bir kaynak hattı oluşturan Batı medeniyeti, toplumsal ilişkilerin tekrar şekillenmesi yönünde bir etkiyi de beraberinde getirmiştir. Bu durumu fırsat olarak gören Tanzimat Dönemi roman yazarları ise yeni ilham kaynağı olan Batılılaşma akımından fazlasıyla yararlanarak, döneme pek çok eser kazandırmışlardır. Bu durum, dönemin yönetim ve siyasi işleyişine de kaynaklık etmiştir.

> Tanzimat Dönemi kitap yazarları aynı zamanda önde gelen aydınlardır. Dönemin önemli gazetecilerinin hemen hepsi aynı zamanda edebiyatçıdır (Dino, 2008, s.19-22).

> "Şemsettin Sami, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Sami Paşazâde Sezai, Mehmet Murat, Recaizâde Ekrem, Nabizâde Nazım ve Fatma Aliye Hanım" on dokuzuncu yüzyılın önemli roman yazarlarıdır. Bu romancılar içerisinde Ahmet Mithat Efendi'nin otuz beş, Fatma Aliye hanımın beş, diğerlerinin ise bir ya da iki romanı bulunmaktadır. Sadece sayısal olarak bakıldığında Ahmet Mithat Efendi'nin neredeyse diğer yazarların hepsinin toplamından daha fazla romana sahip olduğu görülmektedir (Esen,2014, s.13).

Ahmet Mithat Efendi'nin kendi dönemindeki diğer yazarlara kıyasen daha çok eser vermesine; azmine, yazınsal alandaki üstün beceri ve niteliklerine bağlayabiliriz.

Yazarın en belirgin bir diğer özelliği ise Doğu "Şark" kültürüne sahip olan dönemin toplumsal normlarını, Osmanlının Batı kültürüyle olan temasları neticesinde topluma sızarak, kendine yer edinmiş olan Batı akımını, tema ve yapı bakımından harmanlayarak okuyucuya en doğru öğretiyi sunabilmiş olmasıdır. Yazarın hikâye ve romanlarındaki en dikkat çekici unsur, Doğu-Batı sentezinin toplum üzerindeki ivmesinin etkisiyle sıkışıp kalmış ya da evirilme gayreti içerisine girmiş bireyleri betimlerken; "yeni bir karakter" imajıyla sıkı sıkıya bağlı olduğu özüne, dolayısıyla Doğu kültürüne sahip çıkmakla birlikte, Batı'nın ilim ve tekniğine de ehemmiyetle sahip çıkmıştır.

Yazar romanına, Mustafa Merakî Efendi karakterini tasvirle başlar. Mustafa Merakî Efendi varlıklı biridir. Dış görünüşe ziyadesiyle önem veren biridir. Avrupai yaşam tarzını benimsemekle birlikte bu yaşama duyduğu eğilim, sadece gösterişten ibarettir. Mustafa Merakî Efendi'nin bir oğlan bir de kız olmak üzere iki evladı vardır. Oğlu, romanın ana karakterinden biri olan Felâtun Bey'dir. Kızı Mihraban Hanım ise Alafranga hayat yaşayan bir aileden ileri gelmesine rağmen, orta halli bir adamla evlenerek alaturka hayatı seçmiş bir karakterdir. Bilgisiz ve nahif yetiştirildiği için, evlendikten sonra kocasının baskısıyla eğitime tabii tutulmuştur. Romanda, "kişinin özüne dönmesi" gereken bir karakter tasviriyle dikkati çekmektedir. Anlaşıldığı üzere, Mustafa Merakî Efendi kendisi gibi evlatlarını da Avrupai yaşam tarzına hevesli bir biçimde yetiştirerek, sadece dış görünüşe ve eşrafa karşı gösterişe önem vermiştir. Bu sebeplerle evlatlarının iyi şekilde eğitim ve öğretim almalarına imkân sağlamamıştır, çünkü varlığıyla her şeye sahip olabileceği inancındadır. Evlatları da bu nedenle kendi gibi şekilci, özentili, çalışmaktan kaçınan, hazırdaki parayla "zevk-i sefa" bir yaşam tarzı süren bireyler haline gelmişlerdir. Batılı yaşantıyı algılayış şekilleri, özellikle Felâtun Bey'in hayati anlamda birçok yanlışına da mâl olacaktır. Hiçbir çaba sarf etmeden, babasının kendisi için bulduğu devlet dairesindeki işinde çalışıyor gibi görünse de iki ya da üç günde bir işe gitmekte olan Felâtun Bey, artakalan zamanını eğlencede ve kumar oynayarak geçirmektedir. İşe gitmeyip, kaçamak yapmak için türlü bahaneler bulmaktadır ve iş yerine de zaten bu nedenle pek uğramamaktadır. Felâtun Bey'e göre çalışmasına da aslında gerek yoktur. Sadece kendisine iş olsun diye, işe gidip çalışıyor gibi görünen "parası olduğu için evlatlarına iyi bir eğitim aldırmaya gerek görmeyen baba Mustafa Meraki Efendi'den parası olduğu için işe ihtiyacı olmadığını düşünen ve çalışmaktan sürekli kaçınan" Felâtun Bey'e kadar yansıyan yanlışlar silsilesinin başlangıcı olacaktır. Babası Mustafa Meraki Efendi'nin kendisine verdiği cep harçlığı, zaten kalemdarlıktan aldığı maaşından fazlasıdır. Bu durum, çalışmaması için kendince yine bir bahanedir.

Râkım Efendi ise kalaslık yapan fakir bir babanın oğludur. Çocuk yaşta önce babasını, sonra annesini kaybeden Râkım Efendi'nin bütün sorumluluğunu Arap dadısı Fedayi üstlenmiştir. Râkım Efendi için elinden gelen her türlü fedakârlığı ve işi yaparak onu büyütmüştür. Daima onun iyiliği için çabalamaktadır. Râkım Efendi de bu çabayı boş bırakmaz, ondan gördüğü gibi hiç boş durmadan çalışmaktadır, kendisini geliştirmek için ne gerekiyorsa yapar ve yetişkin olana dek bu durum böyle devam eder. Yirmi yaşına gelene kadar yoksul bir hayat süren Râkım Efendi, okul bitince devlet dairesi olan kalemdarlıkta işe başlar ancak buradan aldığı maaş çok az olduğu için geçimine yetmemektedir. Hiç ummadığı bir anda, yapabileceği türden bir iş gelir. Râkım Efendi'nin Fransızca bildiğini duyan bir matbaacı, ona çevirisini yapması için Fransızca bir kitap verir

ve karşılığında yirmi altın vermeyi teklif eder. Râkım Efendi'nin aldığı bu teklif her ne kadar anladığı bir konuda olsa da yapması istenen işi hakkıyla becerebilip beceremeyeceği hususunda tereddütte kalır lakin teklif çok iyidir ve maddi yönden ihtiyacını karşılayabilecek bir miktardır. Çok düşünmeden teklifi kabul eder ve on iki gün kadar kısa bir sürede çeviriyi yapıp, teslim eder. Kazandığı yirmi altınla ne yapacağını bilemez, nihayetinde daha önce, hiç bu kadar altını birarada görmemiştir. Altınları götürüp dadısı Fedayi'ye verir. Altınları gören dadı Fedayi çok duygulanır ve Râkım Efendi ile sarılıp ağlaşırlar. Bu kazançtan sonra Râkım Efendi'nin işleri açılır. Fransızca, Arapça ve Farsça biliyor oluşu, birçok yerden iş teklifi almasına olanak sağlamıştır. Birçok kitap, belge ve mektup gibi yazıların çevirisi için Râkım Efendi tercih edilmiştir. Yabancı dil bilmesinin yanı sıra güvenilir ve iyi bir insan olmasının da payı göz ardı edilmemiştir.

Ahmet Mithat Efendi'nin bu romanı, edebiyat eleştirmenlerince çeşitli yönlerden eleştirilmiş olsa da toplumun değer ölçütleri; roman karakterlerinin temel özellikleri ve aile yapıları üzerinden tasvirle, o karakterlerin kavram dünyasına "Alaturka ve Alafranga" doğru okuyucunun gözüyle irdelenip, şekillenecektir.

2. KAVRAMLAR: (Alaturka ve Alafranga)

Batı kültürü, on dokuzuncu yüzyıl başlarından itibaren, İstanbul'daki yurttaşların toplumsal yaşam alanlarında kültürel bir erozyona yol açarak, toplumda gözle görülür etkiler bırakmaya başlamıştır. Batı ülkelerinden türlü nedenlerle gelen insanların yanı sıra, Osmanlı'nın Batı ile olan siyasi münasebeti de toplumun, "Alaturka ve Alafranga kavramlarıyla" her alanda karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bu yaşanan asimilasyona en iyi örneklerden biri de Ahmet Mithat Efendi'nin bu romanıdır.

> İtalyanca bir sıfat olan "alla turcadan Türkçe'ye geçen Alaturka kavramı Osmanlı Sözlükte "Türkvari, Türk usulü, Osmanlı usulü" anlamına gelmektedir (Develioğlu, 1998).

Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan "Türkçe Sözlük"e bakıldığında ise alaturkanın dört farklı anlama sahip olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, Eski Türk gelenek, görenek, töre ve hayatına uygun, Doğuluca, alafranga karşıtıdır, ikincisi bu töre ve hayatı benimsemiş (kimse), üçüncüsü alaturka saat, dördüncüsü ise düzensiz, yöntemsiz karşılığıdır(Akalın, 2011s.).
Alaturka kavramının, o dönemki Osmanlı Türkçesi'ndeki manası ile günümüz Türkçesi'ndeki mana içeriği karşılaştırıldığında bariz biçimdeki değişimi dikkat çekmektedir. Bu kavramın romandaki kullanış tarzında bu değişkenliği gözlemlemek mümkündür. Roman içerisinde kavramlar; Türkler, Müslümanlar ve Osmanlı Devletini temsille birlikte İngilizleri, Fransızları ve dolayısıyla Batılıları temsil edecek şekilde aidiyet bildirmektedir. Roman, Osmanlının nitelik ve nicelik barındıran tüm unsurlarını çevrelemektedir.

3. YÖNTEM: (Araştırma Modeli, Verilerin Toplanması, Çözümlenmesi)

Araştırma modeli, verilerin toplanması ve çözümlenmesi yöntemi uygulanmıştır. Romanda yer alan değerleri belirlemeyi hedef alan bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımıyla tarama modeli oluşturmuştur.Romana ait başka makalelerden metin içi alıntılamalara başvurulmuştur.Makale, alt başlıklar halinde verilerek, okuyucunun makaleyi daha rahat ve kolay anlaması sağlanmıştır. Çalışma ile elde edilen değerlerin sınıflandırılması hususunda izlenen ilk adım, literatür taraması yapmak olmuştur.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmanın bulgusu, doküman analizleri sonucuna ulaşılmıştır. Yazar, dönemi yansıtan Doğu-Batı sorununu "sosyal fayda ilkesiyle sentezleyerek" halka öğretmeyi başarmıştır.

4.1. Bireyler: (Kadın ve Erkek)

Roman karakterleri, farklı yönleriyle sınıflandırılabilir. Etnik kökenleri ve dini inanışları bakımından ayrıştırılabilecekleri gibi alaturka ve alafranga tutum ya da davranışları üzerinden ayırmak daha yerinde bir usul olacaktır. Bu doğrultuda, roman örgüsünde tasvir edilen kadın-erkek davranışlarının hususiyeti alaturka ve alafranga olarak sıralanabilir.

Romandaki alaturka ve alafranga kadın karakterlerinin idealize edilmiş halleri, mensubu oldukları kültürün özelliklerini tutum ve davranışlarıyla yansıtırlar. Bu özellikler iyi manada betimlenmiştir. Kendi özüne yabancılaşmış tutum ve davranışlar ise ideallikten uzaklaşarak, kötü özellikli örnekleri teşkil edecek şekilde betimlenmiştir. İdealize edilmiş "alaturka kadın imajı" dönemin ataerkil toplum özelliklerinin "baba, abi, eş" vb. kadına hükmetmesiyle yer edinmiştir. Roman örgüsünde kadın figürü; bazen anne, bazen dadı, bazen aşçı ya da temizlikçi, bazen de kız kardeş, eş ya da cariye veyahut kız çocuğu olarak karşımıza çıkabilmektedir. İdealize edilmiş alaturka kadın; sadece evinde çocuğuna bakan, yemeğini yapan ve temizlik işleriyle ilgilenen, kocasına hizmet edendir. Asla çalışıp, evine gelir getirmez. Kadının çalışması gereken mecburiyetleri söz konusu olduğunda ise evde el örgüsü yapıp, satarak geçimini temin ettiğini izlemleriz. Alaturka kadının genel özellikleri; anaç, saygılı, fedakâr, dürüst, sadık, tutumlu olarak sıralanabilir. Yaşam şekli, genel özellikleriyle alaturka bir çerçeveyle sınırlıdır. Bu çerçevenin dışına çıkmadan da alafrangalık barındırabilir.

> (…) Bunlar müdâveleye başladıkları esnada Canan piyano başına geçip en âlâ bildiği havaları kemâl-i mahâretle çalmağa başladı. Râkım o zamana kadar Canan'ın eni konu piyano çaldığına tesadüf etmemiş olduğu cihetle bu sanattaki maharetini pek ziyade buldu. Hatta Râkım Canan'ın eni konu "Fransızca söylediğini dahi ders verdiği sırada anlayamamışken bu akşam kızın Jozefino ile mükâlemesinde gösterdiği mümareseye dahi şaşardı" (Mithat 2000, s. 85).

İdealize olmuş alaturka kadın, alafranga özellikleri barındırsa da kendisini alafranga bir yaşam şeklinin içerisine sokamamıştır. Çünkü ataerkil yaşantının içinde idare, her konuda olduğu gibi bu hususta da ailenin erkeğinin himayesindedir. Kadın ancak, kendisinden sorumlu olan erkeğin müsaadesi kadar alafranga yaşamın içine karışabilir. Romanın içinde idealize edilmiş kadının yanı sıra "aturkalığa yabancılaşmış kadın" karakter de vardır. Bu şekilde ifade edilen kadın karakterin en belirgin yanı, alaturka bir kültürden gelmesine karşın "din, ırk ve kültür" yönünden Doğu'nun tam zıttı olan Batı'nın kültür ve değerlerini yaşamının merkezine yerleştirme çabasında oluşudur.

> "Sair kızlar gibi Mihriban Hanım oya yapmasını bilmez. Zira alafrangalarda oya yoktur. Kese, çorap, vesaire örmesini dahi bilmez. Çünkü onları modist kızları örer. Nakışı dahi onlar işler. Yapma çiçekler Beyoğlu'nda çok! Bunları yapmak için neye zahmete girsin? Çamaşır yıkamak, ütülemek hizmetkârların ve yemek pişirmek dahi aşçının işidir. Hatta kendi başını taramak bile alafrangada olmayıp mahsusan perükâr karı gelir tarar" (Mithat, 2000, s. 9).

İdealize olmuş kadının aksine yabancılaşmış kadın baylan, nazlı, müsrif ve saygıdan yoksundur. Romanda idealize edilmiş kadın karakteri Canan iken, kendi kültürüne yabancılaşmış kadın karakteri ise evlilik öncesindeki haliyle Mihriban Hanımdır. Romanda betimlemesi yapılan diğer ''alafranga kadın" karakterleri de sonradan İstanbul'a gelerek, yerleşmiş olan Batı kökenli kadınlardır. Romanda betimlemesi yapılan alafranga kadınlar; toplum içinde belli bir statüye erişmiş, kendi geçiminden sorumlu, yalnız yaşayabilen, kararlarında özgür ve bağımsızdırlar. Alaturka kadının aksine, onları koruyup gözetecek bir erkek figürüne sahip değillerdir. Kültür ve yaşantıları gereği böyle bir duruma ihtiyaç da hissetmemektedirler. Roman okuyucusunun karşısına anne, kız, çocuk, öğretmen, müzisyen, aşçı, hizmetçi ya da metres karakteriyle çıkarlar. Alafranga kadının genel özelikleri; dürüst, vefalı, anlayışlı, yardımsever, çalışkan, akıllı, bağımsızlığını ön planda tutandır.

İdealize olmuş alafranga kadın, alaturka yaşam biçimlerinin içerisinde yeraldığında, o kültürü yakından tanıyabilmek adına mübalağalı bir tutum içerisine girer. Bu durum, alaturkalığa alaka göstermekten ve ilgi duymaktan ileri gelmektedir. Alafranga kadın, genelde alaturka erkeğe duyduğu aşk nedeniyle, alaturka kültürü benimsemeye yatkındır.

> "Jozefino-Vallahi pek hoşuma gidiyor. Râkım sana doğrusunu söyleyeyim mi? Türklerin her hali Avrupa'nın her hâlinden iyi" (Mithat, 2000, s. 89).
> "Efendim bir alafranga adam bir Frenk kızıyla münakaşayı kızıştırıp karı herifi lâyıkıyla bend ettiğini görünce araya böyle bir dargınlık sokar. Zira aşkı bir kat daha kızıştırmak ve zımnında edilecek istifadeyi bihakkın etmek için yol bulur. Matmazel Polini dahi Felâtun'u bu dereceye getirmiş bulunduğundan eğer oyunda zarar meselesi meydana çıkmamış olsaydı bile Polini başka türlü esbap ve vesâil araştırılıp bulup bu dargınlığı ika edecekti" (Mithat, 2000, s. 98).

Yabancılaşmış alafranga kadın karakteri uyanıktır. İnsanlarla ilişkilerini menfi çıkarlar üzerine kurar. Menfi çıkarları ahlâki değerlerin önünde gelir. Bu bakımdan, roman içerisinde olumsuz kadın betimlemesiyle karşımıza çıkan tek alafranga yabancı kadın örneği, Polini'dir. Diğer yandan, olumlu yönleriyle okuyucu karşısına çıkan tek yabancı alafranga kadın karakteri ise Jozefino'dur.

Romandaki erkek karakterler de aynı şekilde, alaturka ve alafranga tarzda kategorize edilmişlerdir. Alaturka erkek, Osmanlı kültürünün temel unsurlarını barındıran erkektir. Müslüman ve Türk etnik kökenine sahip, Doğu kültürünün temsilcisi olan bu erkekler, bazı yönlerden birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu erkeklerin toplum içindeki statüleri, vaka ve durumlar karşısındaki duruşlarını ortaya koymaktadır. Roman örgüsündeki alaturka erkek figürü; baba, abi, evlat, koca, dost, uşak, memur ve mirasyedi olarak karşımıza çıkabilmektedir. Alaturka erkekleri tutum olarak iki farklı karaktere ayırmak mümkündür. İlki, gelenek ve göreneklerine bağlı aynı zamanda çevresine de uyum sağlayabilen, idealize olmuş alaturka erkektir. Bu erkek, statü unsurunun kimliğine getirisini ve götürüsünü hesap edebilir ve bulunduğu statüye uyum gösterir.

> "Bade şu ilk servetin sarfını düşünmeğe başladılar. Zira biz Râkım'ın bu kadar paraya ilk defa olarak malik olduğunu söyledikse kendisine aç gözlülük isnat etmemiştik. Bilâkis Râkım fakr içinde tok gözlü olacak hâlde büyümüş olduğundan eline para geçtiği zaman onu ketm etmeği mümkün değil tecviz etmeyerek akçeyi saadet-medârı bilir ve binaenaleyh husûl-i saadet yolunda sarf etmek için para kazanmağı severdi. Kendi dadısı "Beyim! Bana kalsa bu para ile birkaç kat elbise alırdık da halk içinde temiz temiz gezerdik" dediyse de Râkım "Hayır dadıcığım! Benim üstüm başım banayeter, birinci iş seni artık halka hizmet etmekten kurtarmaktır. Zira sen artık ihtiyar oldun" diye paranın nısfını ayda ikişer yüz elli kuruş harcetmek üzere dört aylık ihtiyatları olarak bertaraf ve nısf-ı diğeriyle dahi pek ziyade haraplaşmaya başlamış olan hanelerini tamir ettirdiler" (Mithat, 2000, s. 89).

Alaturka erkek karakteri, çalışkan, sorumluluk sahibi, kararlı, denetleyici, samimi, vicdan sahibi, vefalı, anlayışlı, mütevazı ve dengeli olarak betimlenir. Olumlu ahlâki özelliklere sahiptir. Alaturka erkek olmasına rağmen Batı kültürünün alafranga yaşayışından haberdardır, bilgilidir. Alafranga ortamlara da uyum sağlayabilen erkektir. Roman içerisinde, idealize edilmiş alaturka erkeğin yanında "yabancılaşmış alaturka erkek" betimlenmiştir. Yabancılaşmış alaturka erkeğin tutumları, ne tam anlamıyla alaturkadır ne de alafrangadır. Bu duruma sebep, alafrangalığa olan hayranlığı neticesinde yaptığı her şeyin üzerinde eğreti duruyor olmasıdır.

> "Bizim Mustafa Merakî Efendi alafranga meşrep bir adamdı. Hem de hangi alafranga meşreplerden biliyor musunuz? Hani ya bundan on beş yirmi sene evvel İstanbul'da alafranga meşrepler yok muydu? İşte onlardan. Hâl ve vakti pek yolunda hem de ziyadece yolunda olduğundan kendisi zaten

> Üsküdarlı olduğu ve orada güzel konağı, bağı bahçesi dahi bulunduğu hâlde mücerret alafranga yani rahat yaşamak için cümlesini ucuza pahalıya bırakmayarak satıp gelmiş Tophane'nin Beyoğlu'na civar bir mahallesinde müceddeden güzel bir hane inşa ettirip sakin olmuştu. Alafrangaya olan merakın derecesini şundan anlayınız ki, yaptırdığı hane mutlaka alafranga olmak için kâgir olarak yaptırılmıştı. Şimdi böyle bir semtte böyle bir hanede bu kadar alafranga olan bir adam artık hanesine Arapçorap doldurur mu? Bahusus ki, aralıkta bir alafranga dostları dahi gelmekte olduğundan bunlar meyanında hizmet etmek için Rum ve Ermeni hizmetçilere ihtiyacı derkârdır" (Mithat, 2000, s. 4).

Yabancılaşmış alaturka erkek, alaturka ve alafranga kültürü tam anlamıyla bilmemektedir. Toplumsal statünün gerekli sorumluluklarını gösteremediği için hiçbir sosyal kimliği de layıkıyla taşıyamaz. Yabancılaşmış alaturka erkeğin dikkat çeken özellikleri; sorumsuzluğu, tembelliği, yanlış kararlar verip kararlarının neticesini kestirememesi, israfı, gösterişi sevmesi, abartıya kaçan hâlleri ve bedensel zevk peşinde zamanı boşa geçirmesidir. Roman içerisinde bu karakter, eleştirel yaklaşımla olumsuz değerlendirilmektedir. Alaturkalığa yabancılaşmış olması, alafranga yaşamın içinde de eğreti durmasına ve kontrolünü kaybetmesine neden olmaktadır. Ahmet Mithat Efendi, idealize ettiği karakterlerden alaturkalığı Râkım Efendi ile Alafrangalığı ise Mustafa Merakî Efendi ve oğlu Felâtun Bey'le betimlemiştir. Batı ülkelerinden gelerek Osmanlı döneminin İstanbul'una yerleşmiş olan alafranga erkekler Batılı erkek figürlerle kimlik bulmuştur. Alafranga erkeğin romandaki tek karakterize olmuş şekli, baba olmasıdır. Baba kimliği toplumsal bakış açısına göre alaturka erkeğe ait olduğu için bu figür alafranga erkekte tam anlamıyla hayat bulamaz. Alafrangalıkta aile ilişkileri sınırlılık içerir. Bu etki tamamen Batı kültüründen gelmektedir, buna rağmen anlayış en belirgin özelliğidir. Romanda bu karaktere temsili Ziklas Aile reisi Bay Ziklas'tır.

4.2. Toplum: (Aile)

Romanda betimlenen aile yapısı kadın ve erkek karakterlerde olduğu gibi "alaturka ve alafranga" ikiye ayrılmaktadır. Alaturka aile; Müslüman ve Türk Osmanlı kültürüne mensuptur. Alafranga aile ise Batı ülkelerinden gelip, İstanbul'a yerleşmiş gayrimüslim olanlardır. Romandaki her iki aile de Osmanlı kültüründe yaşayan ailelerdir, birbirlerine iki zıt tutum ve davranış içerisinde yaşantı sürmektedirler. Bu iki farklı aile modelinin ortaya çıkışının toplumsal asimilasyona bağlı "Doğu ve Batı etkileşimiyle" olduğu aşikârdır. Aile bireylerinin inanç, tavır ve tutumları ailelerinin genel özelliklerinin oluşmasında etkendir. İdeal alaturka aile, çekirdek aile olarak bilinen; anne, baba ve çocuktan oluşan birliktir. Aile mefhumunun oluşmasındaki en önemli ve belirleyici unsur, evliliktir. Evlilik yaşı, kadın ve erkek için oldukça erken denilecek bir yaştır. 18 yaşına henüz erişmemişken yapılacak evliliklerin eşler arasında daha uyum getireceği düşünülmektedir. Alaturka toplum içinde, evlenecek olan genç kızın yaşı ne kadar küçük olursa kocasına karşı da o kadar itaatkâr olacağı inancı hâkimdir. Ataerkil toplumda aileyi idare etme yükümlülüğü erkekte olacağı için, evlilik çağına gelmiş kişilerin evlilik yaşı hususunda da erkeğin, evlenecek kızdan daha büyük olmasına önem verilmektedir. Evlatlarını evlendirme yükümlülüğü aynı alaturkalık doğrultusunda, sadece babaya aittir. Baba olmayan alaturka ailelerde yine bu yükümlülük ailenin büyüğü olan erkektedir, "dede, amca ya da abi vb." Ailede hiç erkek yok ise bu yükümlülük ancak ailenin büyüğü anneye geçebilir. İdeal alaturka ailede baba figürü, maddi-manevi güç anlamına gelen ailenin otoriter lideridir. Babanın toplumsal rolü kocayı da kapsamaktadır. Ailedeki her erkek evlat, babayı rol model alarak, kendi nesline aynı otoriter yapıyı uygulamaktadır ve bu geleneği sonraki kuşağa devrederek, toplumsal vazifesini de yerine getirmiş olmaktadır. Bu aile yapısındaki kadın da bu özelliklere sahip, baba ve koca figürünün himayesi altındadır. Evlenmek kadında statü değişikliğine yol açmaz. Evin geçimi için anne ya da kadın çalışmak durumunda kalırsa, bu durum fakirlikle bağdaştırılır. Ahmet Mithat Efendi romanında, erken çocuk sahibi olmanın kadın fizyolojisinde sıkıntılara yol açılabileceği hususuna da değinmiştir. Baba, çocuklarıyla ilgili kararları almakta öncelikli olarak ailedeki tek sorumlu kişidir. Babanın otoritesi ve disiplini, çocukların sosyalleşebilmesinde ve

davranışlarının şekil almasında belirleyici bir unsurdur. Kız ya da erkek çocuk fark etmeksizin bu belirleyicilik, çocukların karakterlerinin ve yaşam şekillerinin oluşması aşamasında oldukça baskındır. Buna karşılık, yaşı ilerleyen çocukların sosyalleşmelerinin neticesi olan kişisel gelişimleri, idrak ve muhakeme yetilerinin de gelişmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu doğrultuda, gençlerin otorite figürünü sorgulamaya başlamaları, tutum ve davranış değişiklikleri göstermelerine zemin hazırlamaktadır.

Romandaki ideal alaturka ailenin yanısıra, diğer bir alaturka ailenin varlığından söz edilebilir.

> "İşbu baba ve oğul ve kız yahut hemşire üçü bir yerde bulundukları zaman baba oğul şayet Mihriban Hanım'ın bir çiçeğini veya eldiven giyişini beğenmeyecek olsalar kızcağızın üç gün üç gece ağlayacağını bildikleri cihetle başına bir çiçek değil saksıyı giymiş olsa bile pek ziyade yakışık aldığına yemin etmeğe mecburdurlar. Felâtun Bey ise bir fikrini babası teslim etmediği zaman herifin cehalet hâlini ortaya koymaktan çekinmediği cihetle biçare adamcağız mahdum-u Felâtun-mevsûmu yanında hacil kalmamak için beyefendi her ne rey ve efkâr arz etse Mustafa Merakî Efendi güya kırk yıldan beri o fikirde, o reyde bulunuyormuş gibi tasdike müsâraat göstermeğe mecburdu. Hatta bir gün baba ile oğul miyanında günlerin uzanıp kısalması ne hikmete müstenit olduğuna dair bir bahis açılmıştı. Mustafa Merakî Efendi bu bapta kendi reyini söylemekten hazer ile oğlunun efkâr-ı hikemiyyesine dîdedûz-ı intizâr oldu. Hele çocuk 'kış mevsiminde havalar bulutlu olduğu için bulutlar güneşin ziyasını bize sür'at-i vusulden men ile tehir eder' dediği zaman pederi 'maaşallah maaşallah! Gerçekten Eflâtunlar aciz kalacak. Vallahi ben dahi öyle mütalâa ediyorum ama bir kere de sizin fikrinizi anlamak isteridim,' demişti" (Mithat, 2000, s. 10).

Diğer ailenin tam zıttı şekilde bu ailenin fertleri, evliliği gerekli görmezler. Aile içindeki statü gibi rol unsurları, ideal alaturka ailede olduğu gibi belirginlik içermemektedir. Bunun en önemli farkı, bu ailedeki baba unsurunun otoritesinin baskın rolde olmayışıdır. Bu ailedeki baba figürünün, alaturka ya da alafrangalığı tam anlamıyla yansıtamamasından ötürü, aile içinde otorite boşluğu zafiyeti meydana getirmektedir. Aile fertlerinin evlilik mefhumuna uzak kalmalarının nedeni, baba otoritesini bilmiyor oluşlarının otorite boşluğuna neden olmuş olmasındandır. Bu durum ayrıca, alafranga yaşama özentilerinin de bir sonucudur. Burada dikkat çekilmek istenen husus; ailede alafranga yaşam tarzına gösterilen ilgi ve duyulan hayranlığın kendi öz benliklerini yansıtmaması sonucu alafrangalığın üzerlerinde geçici durmasıdır. Bu nedenle de çevrelerindeki insanlar tarafından hem eleştirel gözlerle incelenmelerine zemin açılmıştır hem de aynı insanlarca özentili bir yaşantı içerisinde olduklarına kanaat getirilmiştir. Betimlenen bu ikinci aile modeli, tam anlamıyla ne alaturka ne de alafranga aile yapısını temsil etmektedir. Bu aile modelinde, çekirdek aile ferdinin haricinde başka bir aile büyüğüyle ''büyük nine, büyük dede, amca'' vs. kimseyle ortak yaşam alanı yoktur. Buna rağmen, hiçbir kan bağı ya da akrabalık ilişkisi bulunmayan, sadece aile üyelerine hizmet etmekle yükümlü olan "dadı, cariye, aşçı, hizmetkâr ya da uşâk" karakterleri, bireylerle birarada bir yaşam sürmektedirler. Dönemin toplumsal yaşantısının bir gereği olan cariye, evin erkeği için satın alınan, karşılığında erkeğe her türlü hizmeti veren kişidir, bir nevi köledir. Bir cariyenin fiyatını belirleyen ölçüt, sağlıklı oluşu, becerisi, güzelliği, fiziği, yaşı, eğitimi ve zekâsıdır. Cariyeyi istenir kılan en önemli ayrıcalıkları ise çalışkan ve itaatkâr olmalarıdır. Cariyenin eğitimli olması ya da eğitilmesi gerekmektedir. Bu durum, cariyenin göreceği talebi arttıran bir etkendir. Ne kadar iyi eğitimli olursa, evin erkeğinin taleplerine de yeterliliği aynı doğrultuda olacaktırgörüşü hâkimdir. Dadı karakteri ise ev içerisinde özellikle çocuk bakımından sorumlu olan kişi olarak betimlenmektedir. Bu nedenle aile bireylerinin saygısını kazanmaktadır. Dadı ve cariye karakteri, alaturka aile içerisinde birer aile bireyi görüntüsü çizmektedir. Diğer aile modelindeki evin yardımcılarının aileyle hiçbir ortak bağı yoktur. Dikkati çeken bir diğer durum ise aşçı ve hizmetçi rolündeki karakterlerin gayrimüslimOsmanlılardan olmalarıdır. Bu tarz aileler, kendi kültüründen olan çalışanlarınıkendi kültürlerini yansıtabilmek adına tercih etmektedirler. Ayırıca, alaturka aile içerisinde buyardımcıların barınması, özentili yaşam içerisinde alafrangalığın yansıması gibidir. Ailenin yapısıyla uyumlanmış olmaları da en belirgin özellikleridir. Döneminin sosyal yönlerini yansıtması ve romanın anlatılış tarzından dolayı, idealize edilmiş alaturka aile, alafrangalığa doğru yönelmiştir. Baba figürü ise ister otoritesini sağlamış olsunister sağlamamış

olsun nihayetinde aile içinde en dikkate değer aile reisi olarak kabul görmüştür. Alaturka aile, bulunduğu dönemin değişen yaşam şekline adapte olabilmesi bakımından, romanda olumlu olarak betimlenmiştir. Alaturka aile, kendi özünü kanıksadığı için alafranga aile modeliyle de dengeyi kurmuştur. Alafrangayı yaşamının odağına koyan aile ise bu değerleri tam anlamıyla özümseyememiş olmasından ötürü, romanda olumsuz yönleriyle betimlenmiştir. Betimlenen, idealize edilmiş aile modeli, Râkım Efendi'nin ailesidir. Alafranga yaşam tarzına özentili yaşayan aile ise Felâtun Bey ve ailesidir. Alafranga aile modelini diğer alaturka aile modelinden ayıran en belirgin özellik, baba figürünün otorite olarak aile içerisindeki ilişkilerde baskın rol oynamamasıdır. Bu durumun nedeni sanıldığı gibi, aile içi bağların zayıf olmasından kaynaklı olmamakla birlikte, tamamıyla ailenin Batılı tarz bir yaşam sürmesinden ileri gelen esnek yaşayış şekliyle alakalıdır. Bu durum, alaturka aile modelindeki baba figürü gibi otoriter rolde olmasa bile aile içindeki rollerin karışmasına ya da belirsizleşmesine neden olmaz. Aile içerisindeki babanın fonksiyonu sadece sınırlıdır, yani fonksiyonu yok denilemez. Bundan ötürü, aile içinde babanın otoritesi yerine göredir. Alaturka aile yapısının otoriter tutumuyla, alafranga aile modelinin otorite hususundaki tutumunu karşılaştırdığımızda, bu hususta bir boşluk yaşandığını düşünenler için, Batı kültürüne ait değerlerle çevrelenerek karşılık bulduğuna dikkat çekilmelidir. Bu nedenden ötürü, alafranga aile modelinde iki değer yapısı önem teşkil etmektedir. Bunlardan biri güven, diğeri ise çifte standart olmayan eşit haklara sahip olunduğudur. Bu iki değer, bu aile yapısı için baba otoritesinin önünegeçerek, babanın haklarını sınırlandırmaktadır ve baba bu durumdan şikâyetçi değildir hatta bizzat böyle olması gerektiğini düşündüğü için evlatlarını da aynı şekilde yetiştirmeyi uygun görmektedir. Burada bahsi geçen eşitlikten kasıt, evde babanın söz sahibi olduğu kadar annenin de aynı söz hakkına sahip olduğudur. Alafranga aile yapısında anne ve çocukların rol modelliğiyle ilgili olarak genel bir kanı tasviri yoktur. Çekirdek bir yapıdaki alafranga aile; anne,baba ve çocuk dışındaki başka bireylerle genişletilemez. Evin hizmetçisi ya da aşçısını yansıtan yardımcı roller vardır. Bu rollere sahip karakterlerin, alaturka aile modelinden de bilindiği üzere Osmanlılıgayrimüslimlerden olduğu söylenebilir. İdeal alafranga aile örneği, Ziklas Ailesi'dir.

SONUÇ

Ahmet Mithat Efendi, romanın ana karakterleri olan Felâtun Bey ile Râkım Efendi üzerinden dönemin yaşam tarzını, insan ilişkilerine dair tutumlarda belirleyici olan unsurları, bundan dolayı toplumda var olan değer yargılarını, Osmanlı kültürüne dair genel düşünce ve kanaatleriyle birlikte okuyucuya aktarmıştır. Dönem içerisinde bariz bir şekilde yaşanmakta olan toplumsal değişimin başlıca nedeni, Batı kültürünün Osmanlı kültür yapısı üzerindeki tesiri olmuştur. Batı kültürü, toplumun yapı taşı olan her bir insanı etkisi altına alarak, toplumun geneline etki etmiştir. Olumlu ve olumsuz neticeler meydana getirmiştir. Öyle ki, bu durum kurum ve kuruluşlarda da varlığını net bir şekilde hissettirmiştir.

Ahmet Mithat Efendi, on dokuzuncu yüzyıl İstanbul'unda gelişen, alaturka ve alafranga yaşam biçimini, döneme ait yer yer bilgiler de katarak, o dönemi aktarmaya çalışmıştır. Roman, Batılı yaşam tarzına özentili şekilde alafranga bir yaşam sürmeye çalışan ama bu arzusunda başarılı olamamış Felâtun Bey ile kendi özü olan Doğu kültürünü korumaya çalışırken, alaturka yaşamı içerisinde alafrangalığa da uyum gösterebilmiş olan Râkım Efendi'yi konu almıştır.

Buradan çıkarılabilecek en genel sonuç; farklı kültürlere uyum gösterebilmek adına, "kendi öz kültüründen uzaklaşmadan da başka kültürden insanların arasına karışılabileceğinin ve kültür alışverişinde bulunulabileceğinin" mümkün olduğudur. Bu gayretin insana ve topluma zarar değil, fayda dahi sağlayabileceğidir.

KAYNAKÇA

Akalın, Ş. H. vd. (2011). *Türkçe Sözlük,* Ankara:TDK Yayınları.
Akyüz, Y. (2009) *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 – M.S. 2009.* Ankara: Pegem Yayınları.
Bulut, Y. (2004) *Oryantalizmin Kısa Tarihi*: Küre Yayınları
Bulut, Y. (2004) *Oryantalizmin Kısa Tarihi*: Küre Yayınları
Develioğlu, F. (1998) *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat.* (Haz: Aydın Sami Güneyçal). Aydın Kitabevi.
Dino, G. (2008). *Türk Romanının Doğuşu*: Agora Yayınları
Emiroğlu, F. (2018). Oryantalizm nedir? Kökeni ve Tarihsel Gelişimi, https://www.ilimvemedeniyet.com/oryantalizm-nedir-kokeni-ve-rarihsel-gelisimi.html
Esen, N. (2014). *Hikâye Anlatan Adam*: Ahmet Mithat,İletişim Yayınları.
Mithat, A. E. (2000). *Felâtun Bey ve Râkım Efendi.* (Haz. Necat Birinci), *Bütün Eserleri – Romanlar Cilt I.* Ankara: TDK Yayınları.
Kabbani R. (2008), *Doğunun Cazibesi: İngiliz Oryantalist Resmi,* Yale University Press, 224.
Kudret, (1979). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman I,* Varlık Yayınları
Said, E. W. (1989) *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu,* Tre. : Ayaz, S. Pınar Yayınları (s. 15-16) Yazgıç, K. (1940). *Ahmet Mithat Efendi: Hayatı ve Hatıraları,* Tan Matbaası.
https://www.edebiyatogretmeni.org , yıl 2014.